

ПРОБЛЕМАТИКА ФІНАНСУВАННЯ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

PROBLEMS OF FINANCING OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

УДК 336:378

Татарин Н.Б.

к.е.н., доцент кафедри державних та місцевих фінансів
Львівський національний університет імені Івана Франка

Потімко Н.Р.

магістр
Львівський національний університет імені Івана Франка

У статті розглянуто та проаналізовано вітчизняний та зарубіжний досвід фінансування вищої освіти. Визначено основні складники моделі фінансування в рамках реформування вищої освіти в умовах удосконалення державного механізму фінансування вищої освіти. Окреслено ймовірні умови її позитивні наслідки від реалізації їх упровадження в Україні.

Ключові слова: вища освіта, фінансування, держава, механізм.

В статье рассмотрен и проанализирован отечественный и зарубежный опыт финансирования высшего образования. Определены основные составляющие модели финансирования в рамках реформирования высшего образования в условиях совершенствования государственного механизма

финансирования высшего образования. Определены возможные условия и положительные последствия от реализации их внедрения в Украине.

Ключевые слова: высшее образование, финансирование, государство, механизм.

The article deals with the analysis of the domestic and foreign experience of financing higher education. The main components of the financing model in the framework of the reform of higher education in the conditions of improvement of the state financing mechanism of higher education are determined. The probable conditions and positive consequences of implementation of their implementation in Ukraine are outlined.

Key words: higher education, financing, state, mechanism.

Постановка проблеми. Система вищої освіти України порівняно з найближчими сусідами демонструє високий рівень моральної та технічної відсталості навчального процесу. Українські вищі навчальні заклади використовують застарілі методи впровадження освітньої діяльності. Ефективність розвитку сучасного суспільства забезпечується наявністю високого інтелектуального потенціалу. Саме тому системі закладів освіти потрібно приділити немало увагу, а саме вищим навчальним закладам. Вищі навчальні заклади вирішують важливі питання щодо професійної підготовки фахівців, забезпечують суспільство інтелектуальними ресурсами. Інтелектуалізація життя, у тому числі й економічного, зумовлює потребу розвитку освіти. Освіта забезпечує працюючих в економіці інформацією, знаннями, вміннями, інтелектуальним капіталом, тому ефективність роботи закладів вищої освіти є надзвичайно важливою і неможлива без достатнього рівня фінансового забезпечення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженнями питань фінансування освіти в Україні займалися такі вчені, як Н. Колісніченко, Н.Ф. Волкова, Т.М. Боголіб, Л.І. Іщук та ін.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз стану фінансового забезпечення системи вищої освіти в Україні та обґрунтування можливих напрямів його вдосконалення на сучасному етапі. Основними завданнями статті є аналіз фінансових ресурсів системи вищої освіти, джерел формування та розроблення пропозицій щодо їх оптимізації.

Виклад основного матеріалу дослідження.

У Законі України «Про вищу освіту» трактується, що заклад вищої освіти – окремий вид установи, яка є юридичною особою приватного або публічного права, діє згідно з виданою ліцензією на

проведення освітньої діяльності на певних рівнях вищої освіти, проводить наукову, науково-технічну, інноваційну та/або методичну діяльність, забезпечує організацію освітнього процесу і здобуття особами вищої освіти, післядипломної освіти з урахуванням їхніх покликань, інтересів і здібностей. Тобто слід звернути увагу на те, що джерела фінансування закладів вищої освіти залежать, насамперед, від форми власності вищого навчального закладу (державної, комунальної, приватної). Так, відповідно до Закону України «Про вищу освіту», фінансування вищих навчальних закладів державної форми власності здійснюється за рахунок коштів державного бюджету, фінансування вищих навчальних закладів, що перебувають у власності Автономної Республіки Крим, за рахунок коштів відповідних бюджетів, а фінансове забезпечення вищих навчальних закладів приватної форми власності здійснюється їх власником [6].

Додатковими джерелами фінансування вищих навчальних закладів є: плата за навчання, орендна плата, надходження від науково-дослідної роботи тощо [4]. Отже, виходячи з вищесказаного, можна згрупувати фінансові ресурси за різними джерелами надходжень (рис. 1).

Парламент підтримав ідею уряду та проголосував за зміни до Бюджетного кодексу, які закріплюють принципи розподілу державного фінансування між ВНЗ III–IV рівнів акредитації, подібні до принципів розподілу освітньої субвенції. Фінансування тепер має розподілятися за формулою, що враховує кількість студентів, співвідношення вартості освітніх послуг на різних спеціальностях та ступенях, бали ЗНО вступників, а також показники якості освітньої та наукової діяльності ВНЗ. Конкретну формулу має розробити МОН, а затвердити уряд.

Рис. 1. Формування фінансових ресурсів вищих навчальних закладів

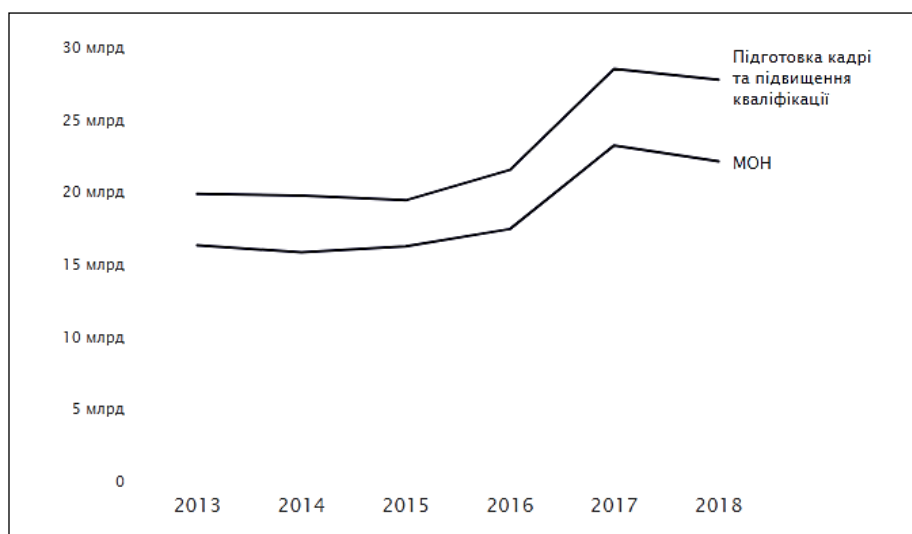

Рис. 2. Бюджет освіти та науки, 2013–2018 рр. (загальний фонд) [7]

Підготовку кадрів різного рівня, згідно з бюджетом-2018, фінансуватимуть 25 різних відомств. Загалом на підготовку кадрів та підвищення кваліфікації (разом зі стипендіями) припадатиме 27,75 млрд. грн., із них лише 15,5 млрд. грн. – у віданні Міносвіти. Сума зменшилася на 3% порівняно з минулим роком. Однак минулого року вона включала 3,8 млрд. грн. на фінансування ВНЗ I–II рівнів акредитації, яке тепер переносять на місцеві бюджети.

Своєю чергою, витрати на підготовку студентів у ВНЗ III–IV рівнів акредитації планують збільшити з 19 до 23 млрд. грн. Основне підвищення припадає на Міносвіти та Міноборони: МОН (13 →

15,5 млрд. грн.), Міноборони (2 → 2,7 млрд. грн.), МВС (890 млн. грн. → 1,19 млрд. грн.), МОЗ (1,06 → 1,19 млрд. грн.), Мінкульт (704 → 851 млн. грн.). Ми вже згадували, що між читаннями сума видатків на підготовку студентів у ВНЗ III–IV рівнів акредитації Міносвіти зросла на 778 млн. грн.

Серед шляхів підвищення якості освіти у цілому слід виділити нерозривну єдність освіти, науки, інноваційного розвитку та підготовки фахівців, здатних здійснити поступальний економічний розвиток країни. Сьогодні й в Україні формуються дослідницькі університети. Як свідчить досвід розвинених країн, вони забезпечують реалізацію інноваційної політики за умов, коли такі навчальні

заклади обладнані сучасною технікою, що забезпечує впровадження новітніх технологій у викладацькій діяльності.

Для поліпшення технічного оснащення ВНЗ необхідно активніше до державного фінансування вищих навчальних закладів залучати приватні кошти, як це має місце у багатьох західноєвропейських країнах. Так, у Німеччині частка приватних джерел фінансування в загальному обсязі витрат на університетську освіту становить 8,2%, у Данії – 2,4%, у Португалії – 7,5%.

Отже, стає актуальним питання збільшення обсягів фінансових ресурсів, залучених із комерційних джерел зокрема, а саме в частині розширення надання послуг не освітнього характеру, а здійснення науково-дослідної роботи вищим навчальним закладом на договірних засадах.

Наукова діяльність вищого навчального закладу стає основним джерелом інновацій, а інноваційний продукт – додатковим ресурсом фінансування потреб вищих навчальних закладів. Інноваційна модель дає змогу майбутнім фахівцям поряд із дослідницькими навиками оволодівати широким колом соціально-економічних компетенцій [5, с. 448].

Функціонування даних комплексів є перспективною формою інтеграції освітньої, наукової, виробничої та інноваційної діяльності під час переходу вітчизняної економіки на інноваційну модель розвитку.

У сучасних умовах фінансування закладів вищої освіти здійснюється у поєднанні бюджет-

ного фінансування і комерційних фінансових ресурсів. Вищий навчальний заклад повинен збільшити фінансування саме із власних джерел, забезпечувати розвиток науково-дослідної частини і, насамперед, ефективно використовувати наявні ресурси. Необхідно змінити підходи до фінансування освіти за рахунок зміни його центрів і посилення конкуренції на ринку освітніх послуг.

Важливе місце серед джерел фінансування діяльності ВНЗ посідають саме комерційні фінансові ресурси, про що свідчить значення показника питомої ваги студентів, які навчаються за рахунок коштів фізичних осіб. Кількість студентів, що здобували вищу освіту в цих закладах, становила 1 539 тис. осіб (на початок 2016/2017 навчального року – 657 та 1 587 тис. відповідно), інформує Державна служба статистики України. На початок 2017/2018 навчального року в Україні діяв 661 вищий навчальний заклад. У 2017 р. вищими навчальними закладами країни було випущено 421 тис. фахівців, що на 34 тис. (8,9%) більше, ніж у 2016 р. [7].

Зростання частки недержавних джерел фінансування освіти зумовлене, насамперед, необхідністю збільшення обсягів фінансових ресурсів для забезпечення виконання статутних завдань закладів вищої освіти внаслідок підвищення ролі освіти як визначального чинника соціального та економічного розвитку нації [1, с. 110].

О. Шаров зазначає, що нині існує архаїчний концепт державного замовлення, що вимагає

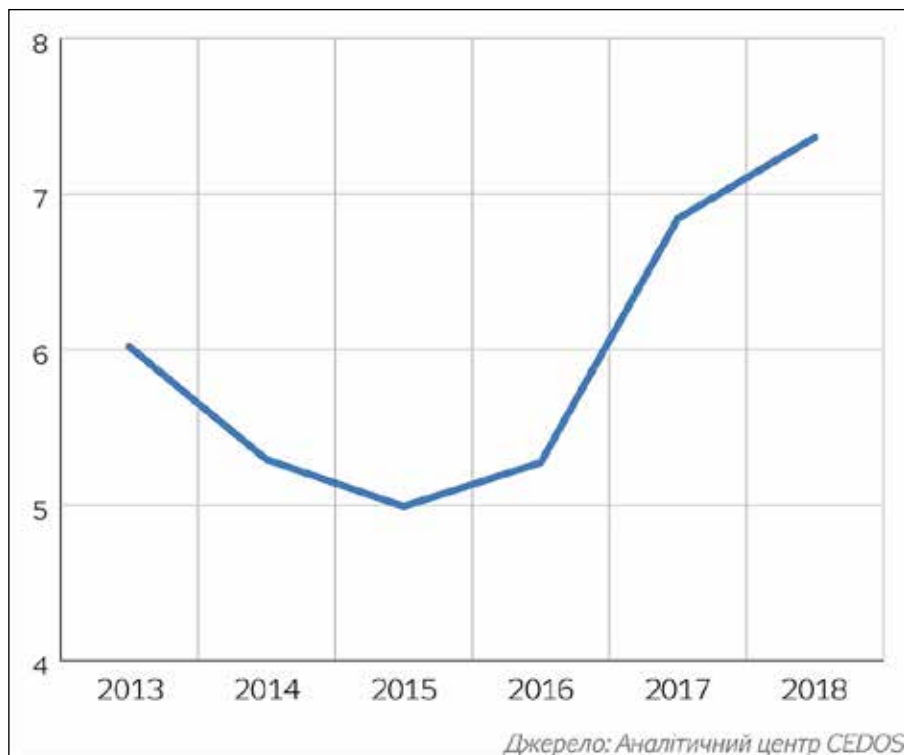

Рис. 3. Витатки, пов'язані з наукою, 2013–2018 рр., млрд. грн.

упровадження сучасного формульного підходу, який орієнтуватиме ВНЗ на досягнення [9].

У проєкті Стратегії реформування вищої освіти до 2020 р. ключовим для адміністрування фінансового забезпечення національної системи вищої освіти України було визначено питання оплати підготовки здобувачів вищої освіти. Сьогодні вартість навчання у закладах вищої освіти України доволі різниться в розрізі навчальних закладів, спеціальностей, джерел фінансування, адже вартість навчання за рахунок бюджетних коштів майже в усіх випадках є вищою, ніж за рахунок інших джерел [8]. Отже, зазначене зумовлює необхідність формування освітньої державної політики через нову модель фінансування, враховуючи найкращі зарубіжні практики.

В освітніх галузях різних країн світу існує декілька тисяч модифікацій моделей фінансування ВНЗ, що різняться між собою умовами організації та виділення фінансового забезпечення залежно від рівня автономії навчальних закладів, відбору студентів, отримувача фінансування тощо, проте основним інвестором залишається держава [2, с. 78]. В Україні основним джерелом фінансування є бюджетні кошти, а додатковими – здебільшого плата за надання освітніх послуг. Зокрема, середні витрати на навчання одного учня/студента в Україні розподіляються так: близько 85% – кошти державного сектору, 15% – кошти недержавного сектору [8]. Фінансовий підхід, що існує, не дає змоги повною мірою здійснювати реалізацію окреслених напрямів реформування вищої освіти, зокрема в частині фінансової автономії. Одним із пріоритетних напрямів реформування національної системи вищої освіти України має бути реформування її економічних засад, спрямоване на оптимізацію використання таких коштів та створення прозорих фінансово-економічних механізмів цільового нагромадження та адресного використання коштів, необхідних для реалізації в повному обсязі конституційних прав громадян на вищу освіту [8]. Для усунення проблем у частині фінансування вищої освіти робочою групою Міністерства освіти і науки України внесені такі ключові зміни до законопроекту «Про внесення змін до Закону України «Про вищу освіту» щодо фінансування вищої освіти»: 1) державні та комунальні ВНЗ можуть набувати статусу неприбуткової організації; 2) здобуття вищої освіти особою може здійснюватися за рахунок видатків державного бюджету і за рахунок місцевого бюджету в разі регіонального замовлення та на умовах пільгового кредиту; 3) розподіл коштів державного бюджету за ВНЗ розраховується за відповідною формулою; 4) ВНЗ самостійно розпоряджаються коштами на підготовку здобувачів освіти в межах їхнього цільового призначення. Отже, запровадження зазначених оновлених норм законодавства зумов-

лює необхідність застосування нових підходів до фінансування вищої освіти, зокрема таких, які набули позитивної практики в зарубіжних країнах.

Т. Боголіб рекомендує розширювати напрями диверсифікації джерел фінансування та запроваджувати бінарну систему фінансування [1, с. 5]. Автори монографії [2, с. 82] вбачають актуальним розроблення та впровадження прогресивних методів фінансування освітньої діяльності, у т. ч. впровадження на загальнодержавному рівні єдиної уніфікованої моделі фінансування ВНЗ, яка матиме такі компоненти: (1) фінансове забезпечення навчання одного студента; (2) стипендіальне забезпечення одного студента на грантовій (конкурсній) основі; (3) розвиток інфраструктури (навчально-виробничого обладнання, устаткування, бібліотечного фонду тощо); (4) фінансового забезпечення науково-дослідної діяльності викладачів та студентів. Зміну моделі фінансування вітчизняної вищої освіти спрямовано на впровадження трикомпонентної моделі, що включає: базове фінансування (за кордоном до 80% від загальної суми доходів), фінансування з огляду на виконання запланованих завдань (performance-based funding до 15%) та інші надходження (до 5%). Поступовий перехід України на застосування підходу performance-based funding (фінансування на основі результатів діяльності) як другого складника в моделі фінансування вищої освіти забезпечує можливості: отримання фінансування після отримання результату, вказаного в угоді; стимулювання урядом диверсифікації джерел фінансування; розбудови організаційних потужностей із роботодавцями (через замовлення фахівців); створення університетами резервного фонду (щомісячні чи щорічні відрахування) для витрачання за пріоритетними потребами; спрямування державою коштів на підготовку фахівців за певними спеціальностями; залучення благодійних внесків, щодо витрачання яких університет повинен забезпечити прозорість і контроль, тощо.

Питання розподілу повноважень між усіма рівнями системи управління освітою та оптимізації управлінських повноважень органів державної влади й місцевого самоврядування у сфері освіти, зокрема щодо фінансового забезпечення, є найбільш дискусійними сьогодні й такими, що потребують свого вирішення. За досвідом окремих зарубіжних країн А. Бабічевим систематизовано основні повноваження урядових освітніх структур: 1) у Франції Міністерство національної освіти визначає фактичне виділення фінансових коштів на функціонування освітніх установ; 2) у Великій Британії Міністерство освіти і науки визначає витрати на освіту; 3) у США Міністерство освіти на засадах децентралізації бере участь у фінансуванні окремих освітніх програм у штатах, фінансує нові освітні програми, що розробляються

федеральним урядом; 4) у Швейцарії Федеральне управління освіти і науки департаменту внутрішніх справ займається федеральними субвенціями університетам [10].

У частині оновленого фінансування освіти мають бути переглянуті повноваження Міністерства освіти і науки України щодо фінансування: формування фондів, структурування джерел фінансування, визначення вартості навчання здобувача освіти, визначення напрямів розподілу коштів за навчальними закладами, спеціальностями, здобувачами тощо.

Висновки з проведеного дослідження.

Дослідивши стан фінансування вищої освіти та джерел формування фінансових ресурсів, пропонуємо визначити пріоритетні напрями вдосконалення системи фінансування освіти, а саме:

1) забезпечення ефективного розподілу фінансових ресурсів на видатки освітніх послуг із державного та місцевих бюджетів;

2) оптимізація фінансування освіти з державного сектору. Фінансування переважно здійснюється на соціально захищені статті, а саме на заробітну плату, стипендії, і частково покриваються витрати на комунальні послуги. Тому доцільною буде орієнтація на розмір бюджетних асигнувань не менше 10% ВВП;

3) посилення контролю та здійснення систематичного аналізу цільового використання коштів; дослідження людського потенціалу в Україні, збір і розповсюдження результатів та інформації про норми прибутку в освіті; міжнародні консультації, моделювання та обговорення принципової схеми і механізму фінансування освіти в Україні, а також забезпечення у вищій школі дієвих механізмів громадського контролю над витрачанням коштів дадуть змогу поліпшити стан фінансування освіти;

4) перехід на багатоканальне фінансування, тобто шляхом комплексного використання всіх джерел та оптимізації їхньої структури;

5) створення умов використання інтелектуальної праці та підвищення попиту на неї;

6) регулювання оплати праці та поліпшення ситуації щодо соціального захисту населення;

7) приведення обсягів підготовки фахівців із вищою освітою до потреб сучасного ринку праці;

8) прийняття рішучих заходів щодо збільшення та диверсифікації фінансування вищої освіти в Україні, а отже, вдосконалення науково-методичного забезпечення освітнього процесу та створення умов для проведення фундаментальних та прикладних досліджень у ВНЗ, які виступатимуть додатковим джерелом фінансування вищої освіти в Україні;

9) створення нової моделі економічної діяльності вищих навчальних закладів, яка базуватиметься на солідарній участі держави, бізнесових кіл і громадян.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Боголіб Т. Фінансове забезпечення освітньої галузі України: існуючі проблеми та перспективи їх вирішення. Економіст. 2015. № 8. С. 1–6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econ_2015_8_2;

2. Теоретико-методологічне обґрунтування ефективних фінансово-економічних моделей розвитку вищої школи: монографія / за заг. ред. чл.-кор. НАПН України, д-ра екон. наук, проф. І.М. Грищенко. Київ: Ін-т вищ. освіти, 2016. 260 с.

3. Актуальні проблеми економічних відносин у сфері вищої освіти України та основні напрями їх розв'язання: препринт (аналіт. матеріали) / Я. Вітренко, В. Ковтунець, С. Мельник, Д. Кірієнко; за заг. ред. В. Ковтунця. Київ: Ін-т вищ. освіти НАПН України, 2017. 208 с.

4. Добровольська Л.М. Деякі аспекти державного фінансування вищої освіти. Фінанси України. 2003. № 8. С. 50–55.

5. Кремень В.Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати. К.: Грамота, 2005. 448 с.

6. Про вищу освіту: Закон України від 17.01.2002 № 2984-III / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2984-14>.

7. Статистична інформація / Державний комітет статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

8. Проект Стратегії реформування вищої освіти до 2020 року. URL: http://old.mon.gov.ua/img/zstored/files/HE%20Reforms%20Strategy%2011_11_2014.pdf.

9. Шаров О.І. Перспективи фінансової автономії університетів України. Європейська інтеграція вищої освіти України в контексті Болонського процесу: V Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 23 листопада 2016 р.). URL: <http://ihed.org.ua/ua/resursy/konferentsia.html>.

10. Бабічев А.В. Функції державних органів управління освітою. Зарубіжний досвід із питань управління змінами в системі вищої освіти. Теорія та практика державного управління. 2017. Вип. 2 (57). С. 192–200.

REFERENCES:

1. Bogolyub T. (2015) Finansove zabezpechenja osvitynoji ghaluzi Ukraïny: isnujuchi problemy ta perspektyvy jikh vyrishennja [Financial provision of the educational industry in Ukraine: existing problems and perspectives for their solution] No. 8. S. 1-6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econ_2015_8_2;

2. I. M. Gryshchenko (2016) Teoretyko-metodologichne obgruntuvannja efektyvnykh finansovo-ekonomichnykh modelej rozvytku vyshhoji shkoly [Theoretical and methodological substantiation of effective financial and economic models of the development of higher education: monograph] / per colleagues. Ed. Corr. National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv: Institute of higher education. Education, 260 p

3. Y. Vitrenko, V. Kovtunets, S. Melnyk, D. Kiriienko(2017)[Actual problems of economic relations in the field of higher education of Ukraine and the main directions of their solution: preprint (analytical materials)] per community Ed. V. Kovtunets Kyiv: Institute of

higher education. Education of the National Academy of Sciences of Ukraine, 208 p.

4. Dobrovolskaya L. M. (2003) Dejaki aspekty derzhavnogho finansuvannja vyshhoji osvity [Some Aspects of State Financing of Higher] Education Finance of Ukraine. – No. 8. – C. 50-55.

5. Kremen VG(2005) Osvita i nauka v Ukraini – innovacijni aspekty. Strateghija. Realizacija. Rezuljtaty. [Education and Science in Ukraine – Innovative Aspects. Strategy. Realization. Results] K.: Diploma, 448 p.

6. About Higher Education: Law of Ukraine dated January 17, 2002 No. 2984-III / The Verkhovna Rada of Ukraine. <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2984-14>.

7. Statistical Information / State Statistics Committee of Ukraine. – Mode of access: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

8. Draft Strategy for the Reform of Higher Education by 2020. Access. in PDF mode: <http://old.mon.gov.ua/>

img/zstored/release/HE%20Reforms%20Strategy%2011_11_2014.pdf

9. Sharov O.I. (2016) Perspektyvy finansovoji avtonomiji universytetiv Ukrainy // Jevropejska integhracija vyshhoji osvity Ukrainy v konteksti Bolonskoghogo procesu [Perspectives of Financial Autonomy of Ukrainian Universities // European Integration of Higher Education of Ukraine in the Context of the Bologna Process] science-practice conf, Kyiv. URL: <http://ihed.org.ua/ru/resury/konferentsiia.html>.

10. Babichev A.V. (2017) Funkciji derzhavnykh orghaniv upravlinnja osvitoju. Zarubizhnyj dosvid iz pytanj upravlinnja zminy v systemi vyshhoji osvity // Teorija ta praktyka derzhavnogho upravlinnja [Functions of state educational authorities. Foreign experience in change management in higher education // Theory and practice of public administration] Kharkiv: View of KRI NAPA "Magister", 2 (57). Pp. 192-200

Tataryn N.B.

Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of State and Local Finances
Ivan Franko National University of Lviv

Potymko N.R.

Master's Degree
Ivan Franko National University of Lviv

PROBLEMS OF FINANCING OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Ukraine's education system requires an overhaul since it does not meet the needs of society, socio-economic development, and global trends. Although the vast majority of the Ukrainian population has higher education, the quality of education in Ukraine is inferior. Inadequate implementation of educational programmes impedes and discourages education reform, which results in low ratings of Ukraine compared with other countries.

Institutions for all levels of education may be public (state or community) and private. Educational institutions have equal status, regardless of ownership or founder's identity.

The establishment and operation of educational institutions, both public and private, are monitored by the Ministry of Education.

The financing of higher education in Ukraine is within the responsibility of the Ministry of Education and Science, other authorities (e.g. Ministries of Health, Culture, etc.) to which the HEIs are responsible to, they allocate funds directly to the public higher education institutions and controls their expenses.

Public higher education institutions are primarily funded from the State budget. State funding of public higher education institutions in Ukraine is input-based, which means that the allocation of funds is based on the real costs of the institution in relation to the number of students due to be enrolled in the next academic year and the number and structure of the academic staff. In addition, higher education institutions can generate resources from tuition fees, various national and international projects, real estate, donations, grants, consultancy services, etc.

The scientific activity of the higher educational institution becomes the main source of innovations, and the innovative product is an additional resource for funding needs of higher education institutions. An innovative model that allows future professionals, along with research skills, to master a wide range of socio-economic competencies.

The article deals with the analysis of the domestic and foreign experience of financing higher education. The main components of the financing model in the framework of the reform of higher education in the conditions of improvement of the state financing mechanism of higher education are determined. The probable conditions and positive consequences of implementation of their implementation in Ukraine are outlined.

The system of higher education in comparison with its closest neighbours demonstrates the high level of moral and technical backwardness of the educational process. Ukrainian higher educational establishments use outdated methods of implementing educational activities. The effectiveness of the development of modern society is ensured by the presence of high intellectual potential. That is why the system of educational institutions needs to be given a considerable attention, namely higher education institutions. Higher educational institutions solve important issues concerning the professional training of specialists, provide the society with intellectual resources. Intellectualization of life, including economic, determines the need for the development of education. Education provides employees in the economy with information, knowledge, skills, intellectual capital. Therefore, the efficiency of higher education institutions is extremely important and impossible without sufficient financial support.